

“ΠΕΡΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ”

Ο ιδανικός διάλογος 12 σύγχρονων καλλιτεχνών μ' έναν εικαστικό τους προπάτορα.

"Ο θάνατος μας πετάει σαν ξεροκόμματο λίγη άνοιξη, σταγόνες από Έρωτα, τις σονάτες του Haydn, τα δειλινά του φθινοπώρου, το νέο χιόνι, τα νέα ποιήματα, τις νέες ζωγραφιές, τους νέους που είναι πάντα και εξ ορισμού αθώοι. Ιδού τι διαπραγματεύεται η μεγάλη ποίηση. Ιδού ποια είναι η ελευθερία της μεγάλης ζωγραφικής"

M.Σ.

Όλη η ζωγραφική του Παρθένη, λειτουργεί σαν μία τεράστια μεταφορά που μας επιβάλλει να δραπετεύσουμε από όλα τα κλισέ της πραγματικότητας. Ο Κωνσταντίνος Παρθένης είναι ο ζωγράφος ο οποίος περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο, συμβολίζει την ένταξη της νεοελληνικής περίπτωσης στην ευρύτερη ευρωπαϊκή τέχνη. Αλλά και εκφράζει επίσης τα όρια ή την δυναμική μιας "εθνικής σχολής", εμφυτευμένης στην καρδιά του προηγούμενου, δύσκολου αιώνα. Κοσμοπολίτης μαζί και αυτοέγκλειστος, πνευματώδης και αισθησιακός, εμμανής του σχεδίου και γνώστης των μυστικών ιδιοτήτων του χρώματος, μύστης των νέων ρευμάτων εξ Εσπερίας και συνειδητός απολογητής της μακραίωνης ελληνικής παράδοσης, βυζαντινός και αρχαιοπρεπής, ιδεαλιστής και σεζανικός, μνημένος τόσο στους Nabis, όσο και στο Jugendstil, βενιζελικός αρχικά και έπειτα ακόλουθος (;) της 4ης Αυγούστου, είναι η πιο εμβληματική και συγχρόνως η πιο "ανεκμετάλλευτη", μαζί με τον Γιαννούλη Χαλεπά, μορφή της σύγχρονης τέχνης μας. Μια μορφή για την διερεύνηση της οποίας μένουν να γίνουν πολλά.

Είναι ενδεικτικό ότι ο Παρθένης, βασικός ιδεολογικός άξονας της γενιάς του '30, δάσκαλος του Εγγονόπουλου, του Χατζηκυριάκου - Γκίκα, του Τσαρούχη, του Διαμαντόπουλου, του Μόραλη (για λίγο) αλλά και μιας δράκας "ελασσόνων" ζωγράφων όπως η Αγλαΐα Παπά, ο Ηλίας Φέρτης, ο Αντώνης Κόκκορης, η Ίρις Οικονομίδου κ.α. κατ' ουσίαν δεν είχε μαθητές! Δεν είχε δηλαδή συνεχιστές του υψηλόφρονος παραδείγματος του, παρά μόνον κάποιους μιμητές των εξωτερικών χαρακτηριστικών της γραφής του, του ιδιαίτερου του στιλ. Η παρούσα έκθεση επιχειρεί, αρκετά σπασμωδικά ομολογουμένως, να δώσει το μέτρο μιας παρθενικής επίδρασης σήμερα στα έργα δημιουργών που εκφράζουν τις ανάγκες ή τα αδιέξοδα, γιατί όχι, του 21ου αιώνα. Το μέτρο, τέλος, ενός διαλόγου, έστω προβληματικού... Σαν μια προσπάθεια να αποκατασταθεί η συνέχεια του αισθητικού μας παράδοξου, το νήμα της, τοπικής μας, Ιστορίας.

Το 1989 οργάνωσα στη Δημοτική Πινακοθήκη Αθηνών την έκθεση "Αναφορά στον Μπουζιάνη" καταγράφοντας ενδεικτικά τους πολυάριθμους νεοεξπρεσιονιστές εκείνης της εποχής οι οποίοι έμμεσα ή άμεσα συνομιλούσαν με τον υπαρξιακό - δραματικό λόγο του δασκάλου. (Ενδεικτικά αναφέρω πως μεταξύ των άλλων συμμετείχαν ο Σταύρος Ιωάννου, ο Μάκης Θεοφυλακτόπουλος, ο Χρόνης Μπότσογλου, ο Κυριάκος Μορταράκος, η Βάνα Ξένου, ο Δημήτρης Ράτσικας, η Πελαγία Κυριαζή, ο Εδουάρδος Σακαγιάν κ.α.). Σκέφτομαι πως κάτι τέτοιο δεν θα μπορούσε ποτέ να γίνει με άξονα τον Παρθένη κυρίως γιατί το έργο του παρά τη δημοφιλία του, αφορούσε πραγματικά ελάχιστους και αντανάκλούσε αποκλειστικά την ολιγόζωη, αστική τάξη του Μεσοπολέμου και το δυσαναπλήρωτο, σήμερα, ήθος της (και πάντως όχι τους σημερινούς νεόπλουτους που, ταυτιζόμενοι με τα πλαστά ιδεώδη της εποχής μας, τα προβάλλουν στο ανυπεράσπιστο, ακόμη και από τους αυτοδιαφημιζόμενους ως "ειδικούς", έργο του μεγάλου Αλεξανδρινού).

Μοιραία η παρούσα έκθεση λειτουργεί περισσότερο ως πείραμα:

- Πως προσλαμβάνουμε σήμερα ένα τέτοιο έργο που εκπροσωπεί μία τόσο ιδεαλιστική εποχή;

- Πόσο λειτουργούν στην εποχή τη δική μας οι κώδικες και τα σύμβολα του;
- Είναι ο Παρθένης "παρωχημένος" ή εμείς έχουμε χάσει την υπαρξιακή σχέση μας με την Ιστορία;
- Μπορεί ένας σύγχρονος εικαστικός όπως οι 12 συμμετέχοντες να εμφορείται από ανάλογες ιδέες ή η κάθε εποχή συγκροτεί το δικό της, αποκλειστικά, ιδιόλεκτο;
- Πόσο εν τέλει αντέχουμε σήμερα μιαν ελευθερία αγγελόμορφη, πόσο μπορούμε να την διεκδικήσουμε έξω από τα κυρίαρχα κλισέ;

Στην κορυφαία του σύνθεση "Η Αποθέωσις του Αθανασίου Διάκου" (ελαιογραφία σε μουσαμά, 380x380 εκ. 1930-1933 περ., Δωρεά Σ. Παρθένη, Εθνική Πινακοθήκη), ο Παρθένης αρμολογεί τη δική μας Guernica βάζοντας όμως στη θέση της φρίκης και της απόγνωσης, τη θυσία και τη δικαίωση. Εδώ την συμβολική ψυχή του Αθανασίου Διάκου που αναλαμβάνεται στους ανοιχτούς ουραμούς και που γίνεται δεκτός από αγγέλους - μουσικούς (φόρος τιμής στον Greco), ξεπροβοδίζουν από αριστερά προς τα δεξιά η Άνοιξη η οποία τον ραίνει με άνθη, μία πτεροφορούσα πολεμική φιγούρα με κράνος δόρυ και ασπίδα (ο Άρης) και τέλος η μορφή της Ελευθερίας - Ανάστασης η οποία εγκαταλείπει τον τάφο της και δοξολογεί τη ζωή.

Τόσο τη μεγάλη "Αποθέωση" της Πινακοθήκης όσο και τη μικρότερη replica της ο ζωγράφος τις εξέθεσε στη Biennale Βενετίας το 1938 όπως διαβάζουμε στον σχετικό κατάλογο, μαζί με κάποιες συμπληρωματικές μελέτες της εν λόγω μνημειώδους σύνθεσης. Ο πίνακας με τον οποίο συνομιλούν οι 12 καλλιτέχνες προέρχεται από αυτήν ακριβώς, την ενότητα που φιλοτεχνήθηκε τη δεκαετία του '30 και εξετέθη στη Biennale υπό τον τίτλο "La Liberté" και αριθμό καταλόγου 39. Σ' αυτό το έργο έχουμε συμπυκνωμένα τα βασικά χαρακτηριστικά του Δάσκαλου: κομψότητα, έμφαση στη γραμμή, λυρισμός, αποπνευματωμένο χρώμα, έντονο στιλιζάρισμα, ποίηση που προκύπτει από την υπερευαίσθητη χρήση της ύλης, πίστη πως η ζωγραφική όπως και η μουσική είναι τ' απόλυτα, τα προνομιά μέσα για να εκφραστούν οι ιδέες.

Και κάτι τελευταίο: Όπως προκύπτει και από την τεχνοϊστορική έρευνα και από τις μαρτυρίες των μαθητών εκείνων που επισκέπτονταν τον Παρθένη στο σπίτι του κάτω από την Ακρόπολη, ο ίδιος δούλευε τα επιτυχημένα του θέματα ξανά και ξανά, μελετούσε τις λεπτομέρειες τους σε ανεξάρτητους καμβάδες, φιλοτεχνούσε τις επί μέρους μορφές σε αυτοτελή έργα ώστε η τελική εκδοχή να προκύψει από την οργάνωση αυτού του πολυεπίπεδου όσο και εργώδους puzzle. Ιδιαίτερα την "Αποθέωσιν" και τα συμπαρομαρτούντα της δεν θα ήταν υπερβολή αν λέγαμε πως ο Παρθένης τα δούλευε επί μία δεκαετία επιδιώκοντας όπως ο Διονύσιος Σολωμός με τα σχέδιάσματα των "Ελεύθερων Πολιορκημένων" να φτάσει μέσα από σπαράγματα και τα θραύσματα προς το ιδανικό. *1

Μιλώντας τώρα για την "Liberté" της παρούσας έκθεσης πρέπει να πούμε ότι συχνά ο δάσκαλος - π.χ. στη μεγάλη παραγγελία που του έδωσε ο Δήμος Αθηναίων - έδινε μορφή αγγέλων στις αφηρημένες έννοιες της Πειθαρχίας, της Νίκης, της Ομόνοιας, της Ομορφιάς κλπ. Υπάρχει τέλος μαρτυρία του Ηλία Φέρτη πως υπήρχε ακόμα και γλυπτό του Παρθένη ταυτισμένο με τη φιγούρα την κάτω αριστερά της "Αποθέωσης", δηλαδή τη "Liberté"! Γεγονός που αποδεικνύει πόσο προβληματίζε τον δημιουργό η αύρα της κάθε μορφής. Γράφει σχετικά ο ίδιος ο Παρθένης (περ. Ζυγός, τεύχ. 3, Ιαν. 1956): "Ω ομορφιά που σ' έχουν πάντα στα χείλη τους οι άνθρωποι, άραγε σ' έχουν πάντα και μέσ' στη ψυχή τους;"

Αυτό το ερώτημα καλύπτουν μέσα από την ιδιαιτερότητα και την ευαισθησία τους οι 12 "διαλεγόμενοι" με τη "Liberté" σύγχρονοι καλλιτέχνες. Με παραδοσιακούς ή νεωτερικούς τρόπους, με κατασκευές, γλυπτά, ελαιογραφίες ή μικτές τεχνικές, με χιούμορ ή με δέος, με επίγνωση της αδυναμίας ή με συνείδηση του διαφορετικού οπτικοποιούν την τόσο σθεναρή

1 Υπενθυμίζεται ότι στη Biennale του 1938, ο Παρθένης συμμετείχε με 56 ελαιογραφίες και 53 σχέδια (μεταξύ άλλων εκτίθεται η προσωπογραφία του Γεωργίου Β). Στον κατάλογο η "μικρή" Αποθέωσις (La piccola Aroteosi di Attanasio Diacos) έχει αύξοντα αριθμό 26 και η μεγάλη 27. Επίσης πριν την "Liberté" (αριθμός 39) δημοσιεύεται το έργο "La notte Risponde ai miei Pianti" στον αριθμό 38. Ποιός είπε πως έλκονται μόνο τα ετερόνυμα;

και επίζηλη έννοια της Ελευθερίας. Πρόκειται, κατ ουσίαν, για ένα ιδανικό "κείμενο" κατατμημένο σε 13 εικαστικά "χειρόγραφα". Μπορείτε να το διαβάσετε;

ΥΓ. Ως κατακλείδα, παραθέτω το ποίημα της Κατερίνας Αγγελάκη - Ρουκ Interlude:

Έντιμοι, έντιμοι οι άγγελοι
γιατί κι όταν ακόμη σε στραβώνουν με το άσπρο
ψιθυρίζουν "δεν υπάρχω".

Μάνος Στεφανίδης
επ. καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών

Βιβλιογραφία

- Αντώνης Κωτίδης, *Για τον Παρθένη, Εννέα Συνεντεύξεις με μαθητές του*, Θεσσαλονίκη 1984
- Κ. Παρθένης*, κατάλογος έκθεσης, Θεσσαλονίκη, Βαφοπούλειο πολιτιστικό κέντρο, κείμενα Δ. Παπαστάμος, Μ. Στεφανίδης, Μ. Παπανικολάου, Α. Κωτίδης
- Μάνος Στεφανίδης, *Παρθένης και Βενιζελισμός*, εφημ. Καθημερινή 7.11.1992
- Μάνος Στεφανίδης, *Μικρή Πινακοθήκη, πρόσωπα, κρίσεις και αξίες της νεοελληνικής τέχνης*, τέταρτη έκδοση συμπληρωμένη, εκδ. Καστανιώτη 2011 (σσ 63-94)